

”מורנו” להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות בישול – (שיעור 4)

הנחה כנגד האש והחזרה

שיעור מספר 16

בשיעורים הקודמים למדנו את גדרי דין בישול אחר בישול מדאורייתא. למדנו שבמאכל יבש אין בישול מעבר לרמת בישול מסוימת, את גדרי דין בישול אחר בישול בלח, ובישול אחר אפייה וצלייה וכדו'. בשיעור זה נלמד – באלו דרכים מותר לחמם תבשיל בשבת, כשאין חשש של איסור בישול אחר בישול.

הנחת אוכל מבושל על האש בשבת

בשיעור 13 (עמוד 6) עסקנו בגזירת העמדת אוכל במקום שיכול להגיע לחום של 'יד סולדת' –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מ עמוד ב

תנו רבנן: מביא אדם קיתון מים ומניחו כנגד המדורה, לא בשביל שיחמו, אלא בשביל שתפיג צינתן.

בשיעור שם עסקנו בגדרי ההיתר להעמיד כנגד המדורה.

הראשונים למדו מממקור זה, שגם במצבים בהם אין איסור בישול (בגדרי בישול אחר בישול, בהם עסקנו בשיעורים הקודמים), וללא קשר לאיסור ההנחה במקום שיכול להגיע ליד סולדת, עדיין אסור להניח בשבת, על האש עצמה-

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף מ עמוד ב

על גבי האש ממש אסור מפני שנראה כמבשל, דהא אפילו תבשיל שנתבשל כל צרכו אסור להחזיר בכירה שאינה גרופה וקטומה, וכל שכן לתת לכתחילה, ואפילו להפשיר. ולא התירו כאן אלא כנגד המדורה בלבד.

וכן הסביר הר"ן שם.

הרא"ש נתן סיבה נוספת –

רא"ש מסכת שבת פרק ג סימן י

ת"ר מביא אדם קיתון של מים ומניחו כנגד המדורה, ולא בשביל שיחמו אלא בשביל שתפיג צינתן. תימה – מאי שנא הכא, דשרינן להשים קיתון של מים אצל המדורה בשביל שתפיג צינתן ולעיל אסרינן להשים על גבי כירה, אף על פי שגרופה וקטומה, אף על פי שהתבשיל נתבשל מערב שבת ולית ביה משום בשול!

קושיית הרא"ש היא בין שתי ברייתות – באחת נאמר שאפשר לשים את המים כנגד המדורה, בשניה נאמר שאסור לשים אוכל שהתבשל (ואין בו בעיה של בישול אחר בישול!) על הכירה!

ויש לומר דיש לחלק בין להשים על גבי כירה למדורה, דהא קדירה על גבי כירה אסור, אבל אצל המדורה שרי ... הכא שהוא אצל המדורה הוה ליה למיחש שמא יחתה! ויש לומר – כיון שהצריכו חכמים להרחיק מן המדורה, מדנקט 'כנגד המדורה', ולא נקט 'אצל המדורה', איכא היכירא, ולא אתי לחתויי.

הרא"ש הסביר שאם היה מותר להניח תבשיל על אש היה חשש שבלא משים האדם ינסה להגביר את האש על ידי חיתוי בגחלים, זה אסור, מפני שהוא מבעיר את האש. וכן כתבו התוס' (שבת לח ע"ב ד"ה פינה). אם כך בראשונים מצאנו שני הסברים, מדוע אסרו הנחה של אוכל על כירה, גם אם אין חשש של בישול אחר בישול –

רשב"א ור"ן – מפני שנראה כמבשל.

רא"ש ותוס' – שמא יחתה בגחלים (כלומר, אם התבשיל לא יתחמם מספיק, הוא עלול להתפתות ולטפל בגחלים-לחתות כדי להגביר את החום, ונמצא מבעיר בשבת).

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף טו

דבר שנתבשל כל צרכו והוא יבש שאין בו מרק, מותר להניחו כנגד המדורה אפי' במקום שהיד סולדת בו.

עֶרֶץ חֶמְדָּה

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

12912

בשיעור הראשון בסדרת שיעורי בישול למדנו שאסור לגרום לבישול של מאכל אם לא הגיע ל'כל צרכו'. בשיעור שאחריו למדנו שאין אפשרות לחמם מאכלים לחים צוננים בשבת, מכיוון שיש בזה בישול אחר בישול. כאן אנו למדים שגם לחמם מאכלים יבשים מבושלים כל צרכם מותר רק כנגד המדורה, אך לא על גבה. איסור זה הוא מדרבנן, זאת בשל אחת משתי הסיבות שהובאו בראשונים – מיחזי כמבשל, או מהחשש שמא יחתה בגחלים.

הרחבות – האם המשנה ברורה הכריע בטעם גזירת חז"ל להניח רק כנגד המדורה?

האם הדין שונה במקרה והאוכל הוסר ממקור חום, ורוצה להחזירו לשם?

החזרה – רק לכירה גרופה וקטומה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לו עמוד ב

משנה. כירה שהסיקה בקש ובגבבא - נותנים עליה תבשיל. בגפת ובעצים - לא יתן עד שיגרוף, או עד שיתן את האפר... בית שמאי אומרים, נוטלין, אבל לא מחזירין, ובית הלל אומרים, אף מחזירין.

רש"י מסכת שבת דף לו עמוד ב

קש - זנבות השבולין.
גבבא - הנגבב מן השדה, אישטובל"א + שאריות תבואה מגובבות בשדה +.
גפת - פסולת של שומשמין שהוציא שוממן.
עד שיגרוף - הגחלים, משום דמוסיף הבל, וטעמא פרישנא בפרק דלעיל, שמא יחתה בגחלים.
או עד שיתן אפר - על גבי גחלים לכסותם ולצננם.
לא מחזירין - בשבת, דמיחזי כמבשל.
אף מחזירין - הואיל וגרוף.

חברותא שבת דף לו עמוד ב

כירה, העשויה מחרס, בצורת קדירה, אשר היא צרה בתחתיתה ורחבה למעלה, ויש בה מקום להניח עליה או בתוכה שתי קדירות, והאש נמצאת תחת הקדירות, שהסיקה בקש, זנבות השיבולים, ובגבבא, עצים דקים כקש שגובבים בשדה. נותנים עליה תבשיל מערב שבת, כדי להשהותו עליה בשבת, כי הקש והגבבא אינם מוסיפים חום בכירה, ולא חששו חכמים שמא יחתה בגחלים. אבל אם הסיקה בגפת [פסולת של זיתים או שומשמין] ובעצים, שהם דברים הגורמים לכירה להתחמם ולהוסיף הבל, גזרו חכמים שלא יתן עליה תבשיל, שמא יחתה בגחלים. הלכך, אסור להשהות בשבת את התבשיל על הכירה, עד שיגרוף, יפנה את הגחלים מחוץ לכירה, או עד שיתן את האפר, ועל ידי זה תצטנן הכירה ולא תעלה הבל.... בית שמאי אומרים, אף על פי שמותר להשהות מערב שבת חמין על כירה גרופה וקטומה, הרי בשבת עצמה רק נוטלין את הקדירה מהאש, אבל לא מחזירין את הקדירה על האש. ובית הלל אומרים, אף מחזירין.

המשנה הזו פותחת בדיני השהיית התבשיל מערב שבת על גבי כירה, להלכות אלה נגיע כשנסיים את הלכות בישול¹.

בסוף המשנה מובאת מחלוקת האם מותר להחזיר תבשיל חם לכירה בשבת. לפי בית הלל, שהלכה כמותם, מותר להחזיר, בתנאים שנאמרו בתחילת המשנה – או שההיסק היה בקש, שאינו מייצר גחלים, ואם היתה הכירה מוסקת בגחלים, עליו לגרוף אותם או לשים עליהם אפר (מציאות שבברייתות שם זה נקראת 'קטום'). להלן אפשרות זו תקרא 'גרוף וקטום'.

מהו טעם האיסור באינו גרוף וקטום? גם בזה מצאנו מחלוקת ראשונים דומה –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף מ עמוד ב

על גבי האש ממש אסור מפני שנראה כמבשל, דהא אפילו תבשיל שנתבשל כל צרכו אסור להחזיר בכירה שאינה גרופה וקטומה.

זו אותה פסקה ברשב"א שראינו קודם. הוא הסביר שגם נתינה וגם החזרה נאסרו מפני שנראה כמבשל. ברם ניכר בדבריו שאמנם בשניהם הגזירה היא מפני שנראה כמבשל, ואף על פי כן, הגזירה שונה. בנתינת דבר שלא היה על האש קודם לכן החמירו יותר, שמותר רק כנגד המדורה, למרות שנגזרו מאותו הטעם. שימו לב שגם רש"י פירש שאיסור החזרה הוא מפני שנראה כמבשל.

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן רלה

יש לחוש לשמא יחתה. ולפיכך אינו מחזירה עד שיגרוף [או] עד שיתן את האפר כדאמרין בהכירה.

¹ הגמרא דנה אם הרישא של המשנה עוסקת בעצם בהחזרה, וממילא יצא שבדיני שהייה אפשר להקל יותר. אך זה לא משנה לענייננו – בכל מקרה אסור להחזיר אם הכירה אינה גרופה וקטומה.

המאור הקטן מסכת שבת דף טו עמוד ב

כל שאנו מחמירין ואוסרים בו בין בתנור בין בכירה בענין הזה איננו אלא משום גזירה שמא יחתה בגחלים.

לפי רש"י והרשב"א טעם הגזירה הוא מפני שנראה כמבשל.
לפי ר"ת ובעל המאור הגזירה היא שמא יחתה בגחלים.²

אם כך בשלב זה ניתן לסכם –

מותר להחזיר תבשיל מבושל שהיה כבר על מקור חום לכירה גרופה או קטומה.
מותר להניח תבשיל מבושל שלא הועבר ממקור חום כנגד המדורה, אך לא על הכירה.
שימו לב! התנאי הראשון שהתנו חז"ל בהחזרה הוא היות הכירה גרופה וקטומה (חאת כמובן רק אם אין איסור בישול במאכל, בגדרים שלמדנו בשיעורים הקודמים, אחרת ודאי שאסור להחזיר!) בהמשך הגמרא (שם לח:): נאמרו תנאים נוספים להחזרה, עליהם נעמוד בשיעור הבא. בשיעור הנוכחי נעמוד על היחס בין שני הדברים הללו – מה נחשב "כירה גרופה וקטומה", מה נחשב "כנגד המדורה", ומה הגבול ביניהם.

גדרי "כירה גרופה וקטומה"

כפיה שראינו בדברי רש"י לעיל, "גריפה" היא גריפה של הגחלים, "קטימה" היא הנחת אפר על הגחלים כדי למעט את חומם.

האם כל מיעוט חום נחשב כקטימה לעניין זה? ומה נעשה בעולם המודרני, בו לא מקובל להנמיך את הלהבות על ידי הנחת אפר על האש?

הרחבות – האם אפשר לומר שאדרבה – אין חשש חשש חיתוי בגחלים בכיריים גז, בהם אין גחלים?

הגר"מ פיינשטיין הגדיר את הקטימה –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן צג

בתנור שכיון שרב חומו אפשר שהגריפה והקטימה שעושה הוא משום שירא שלא יקדיח תבשילו ברבוי האש ואינו היכר שהוא מחמת שמסלק דעתו מלחתות אף לכשיצטרך למהר הבשול ולכן אסור שמא יחתה כשיצטרך למהר הבשול.

כלומר, פעמים שאדם קוטם את האש בכדי להנמיך את החום, מכיוון שהחום הנוכחי רב מדי. קטימה זו לא תזכיר שמעתה אסור להגביר את האש, אם כך היא לא פועלת כהיכר. רק קטימה שמכוונת להורדת חום האש באופן יוצא דופן תיחשב כקטימה לענייננו.
נבדוק כיצד הפוסקים יישמו את ההגדרות הללו במציאות המודרנית שלנו. נגדיר מה נחשב 'גרוף וקטום', ובהמשך נגדיר גם מה נחשב 'כנגד המדורה'.

אש שאין יכולת להגביר יותר

גזירת החזרה נגזרה במציאות בה ניתן לחתות בגחלים ולגרום ע"י כך להגברת החום. אך בכיריים שלנו אין יכולת להגביר את הלהבה מעבר לרמה מסוימת. האם הגזירה עדיין במקומה עומדת?

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד (אות כה)

בתנורי גז שלנו, כשברז הגז פתוח לגמרי, ואי אפשר עוד להגדיל האש, האם צריך בלעך (כיסוי מתכת)...? תשובה: יש להצריך בלעך גם כשפתוח הגעז לגמרי ... דאף אם ליכא שום חשש, צריך! מטעם לא פלוג.
כלומר, אמנם נכון הוא שאין יכולת להגביר את עוצמת הבעירה, אך חז"ל לא חילקו בין המצבים.

כיסוי פח (בלעך)

האם ה"בלעך" - כיסוי הפח הוא המצאה מודרנית? שורשים עתיקים לה! –

² היה מקום לדייק שגם הרא"ש סובר כר"ת, אך הדברים לא מוכחים לגמרי, לכן לא נכריע בכך.

מרדכי מסכת שבת הגהות מרדכי [כירה] פרק שלישי רמז תנו

המשכים בבקר וראה שהקדיחה תבשילו וירא שמא יקדיח יותר, אומר אני שיכול להסיר ולהניח קדרה ריקנית על פי הכירה והוה ליה כירה כגרופה וקטומה, שהרי הקדירה סותמת את הכירה, ואז ישים את הקדרה שהחמים בה על גבי קדירה ריקנית

המרדכי עסק במצב בו יש צורך להרחיק את התבשיל מהאש. בפועל בכדי לעשות זאת יש צורך להסיר את הקדירה מהאש ולהחזיר אותה. ממילא נדרש לגדרי החזרה, דהיינו – יש צורך שהאש תהיה גרופה או קטומה. בזה הוא מרוויח שני דברים – א. הקדירה מורחקת מעט מהאש, ותבשילו לא יקדיח. ב. מותר להחזיר את הקדירה, מכיוון שהקדירה הריקה הפכה את מקור החום לגרוף וקטומה.

רוב הפוסקים הבינו שהוא הדין להפסק כל שהוא של חתיכת ברזל -

כף החיים סימן רנ"ג ס"ק יא

אם נתן דבר המפסיק בין הגחלים ובין הקדירה, כגון שהניח חתיכת ברזל על גבי כל הגחלים ונתכסה, מותר להניח הקדירה על גבי אותה חתיכת הברזל, דחשיב אותה כירה, כקטומה.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן צג

בתנורי הגעז, שאין הדרך כלל לבשל בכסוי פח מתכות אין לך היכר גדול מזה שמסלק דעתו מלחתות ואין לחוש לחתו, ונמצא שלפי זה יש לתנורי הגעז שכיסה בפח מתכות, דין כירה קטומה.

הרב פיינשטיין הגדיר לעיל שקטימה מועילה רק באופן שלא רגילים להנמיך את החום. על כן אין זה מספיק להוריד את וסת הגז ובכך להנמיך את הלהבה, שכן זהו חלק רגיל לחלוטין מבישולים רבים. אך אין דרך כלל לכסות את הלהבה בכיסוי מתכתי נוסף, ועל כן זה נחשב קטום.

החזון איש חלק על שיטה זו. בביאור ההבדל בין קדירה ריקה לבין כיסוי האש -

חזון איש אורח חיים סימן לז ס"ק ט

הא דמהני הפסק קדירה ריקנית נראה דהוא שינוי שאין דרך בישול בכך וגם ממעט את החום הרבה, אבל הכיסוי שדרכו בכך ואינו ממעט החום כל כך הוא בכלל על גבה וכל שכן דדופן התנור עצמו לא חשיב הפסק

ולכן פסק להלכה -

שם ס"ק יא

ואף אם מעמידים פח של מתכת ומשימין הקדירה בתוך הפח, מכל מקום לא חשיב כדיו נתן קדירה ריקנית על הכירה להפסיק, דהכא לא הוי אלא רק ככיסה אה הכירה בכיסויה, והעמיד הקדירה על הכיסוי, דזה חשיב על גבה, והלכך אם נטל - אין מחזירין בשבת.

החזון איש הסביר שהקדירה הריקנית מועילה משתי סיבות - 1. זו לא דרך בישול. 2. הקדירה ממעטת את החום משמעותית. לאור זאת הוא טען שה'בלעך' לא ממעט את החום מספיק, ומהווה כיסוי רגיל לכיריים. מכיון שכך, אין לראות בכיסוי זה 'קטימה'. הרב וחנר הסביר מדוע אינו מקבל את דברי החזון איש -

שו"ת שבט הלוי חלק א סימן צא

התם הוא הכסוי הרגיל שמשמין עליו בכל יום כמבואר בש"ס בכמה דוכתי (מקומות) דרגילים היו לכסות הכירה בכסוי כמו קדרה, מה שאין כן, במשים קדרה ריקנית על הכירה שאין דרכה להיות שם מותר דהוי כגו"ק בהא לבד שהאש מכוסה ואין רגיל להיות שם, ואם כן הוא הדין להני פחים הגדולים שמשמנים על הפטפוט (מעל האש) דאינו דומין כלל לכיסוי הרגיל של הכירה.

כלומר, החזון איש צודק שבכיסוי הרגיל של האש אין מעשה יוצא דופן, וכיסוי זה לא עונה על הדרשה של 'קטימה'. אך הכיסוי שמיועד לכסות ולהרחיק את המאכלים מהאש בשבת דווקא ודאי נחשב 'קטימה'. מלשון החזון איש משמע שיש צורך ששני הדברים יתקיימו - גם יתמעט החום, וגם יהיה שינוי. הרב וחנר התמודד רק עם טענה אחת - הבלעך אינו שינוי משמעותי מספיק. אך לא התייחס לטענה של מיעוט החום. יתכן שלפי החזון איש, כדי שכירה תיחשב גרופה או קטומה שני הדברים חייבים להתקיים, ואילו לפי הרב וחנר דינו באחד מהם. יתכן גם שלפי הרב וחנר דיו שיגרום למיעוט כל-שהוא של החום, ואילו החזון איש הגדיר קטימה רק כהורדה משמעותית של רמת החום.

ברם יתכן זה קשור לפרשנות של המרדכי שהבאנו לעיל. בשולחן ערוך הרב (קונטרס אחרון סימן רנ"ג ס"ק י), כאשר דן בדין של המרדכי, כתב "הקדירה הריקנית". כלומר, מדובר בסיר שעומד בצורה הרגילה, ומכניסים אליו את הסיר עם התבשיל. אם כך, מדובר בלא יותר מאשר תחתית הקדירה, כמו טס מתכת, המפרידה בין האש לבין הסיר עם התבשיל. מבחינת הריחוק מהאש, זה בדיוק כמו בלעך. החזון איש, לעומת זאת, כתב שהקדירה הריקה ממעטת את החום "הרבה". למה שזה יהיה הרבה יותר מבלעך? כנראה שהוא פירש שהמרדכי התכוון להנחת הקדירה הפוכה, והסיר עם התבשיל עומד על גבה, זה יוצר הפרש הרבה יותר משמעותי מהאש.

פלטת שבת

שו"ת ישכיל עבדי חלק ה אורח חיים סימן לד

פשוט, שזה אסור בהחלט, כי כירה זו הרי היא גרועה מכירה גרופה וקטומה מבי טעמים – (א) כי שם בגרופה וקטומה התירו ... שאין חשש לחיתוי, ומכל שכן להביא עצים ולהבעיר. מה שאין כן כאן בנידון דידן, הרי קל הדבר לקשר החוט בשבת עצמו אם לא הוכן מערב שבת, כי אדם עלול לשכחה... ואם נתיר לו להשתמש בה בהוכנה מערב שבת, הרי מכיוון דרגיל להשתמש בה בכל שבת, גם עתה, שלא הוכנה מערב שבת, משתלי (שוכח) ברגע כמימריה, ויקשר החוט בשבת ולא אדעתיה; (ב) כי כירה כזאת, אחרי שמקבל זרם חשמלי על ידי קשר החוט, הרי היא כגחלת ממש ... והרי זה כאילו נותן בשבת על גבי האש ממש, דאין בזה שום היתר.

הרב הדאיה [בעל מחבר שו"ת ישכיל עבדי] אסר משתי סיבות – 1. יותר משיש חשש לחיתוי, יש חשש שיכניס את השקע לתקע. 2. הפלטה כולה מחממת כמו אש. הסברא השניה דומה לסברא שכתב החזון איש לעיל – אין מיעוט של החום, אז אין הצדקה להתייחס לפלטה כגרופה או קטומה.

אך הרב הדאיה חזר בו –

שו"ת ישכיל עבדי חלק ז אורח חיים סימן כח אות ח

כתבתי שם לאסור החזרה על הפלאטה בשבת, אף באלו שיש להם פח המכסה את חוטי החשמל, משום דמה שהתירו בהפסק הוא דוקא בטס חימוני, שניכר שנעשה לשם הפסק, ולא במחובר ע"ש. והנה עתה בראותי כי רבים וכן שלמים משתמשים בה בשבת בשופי, ואין פוצה פה ומצפצף, נתתי אל לבי – על מה שמכו להתיר? ובאתי לידי הכרה, מפני שצלחת זו היא עשויה מלכתחילה לשם שימוש בשבת, וקורין אותה "פלאטה של שבת". ומכיון שכן, הרי זה סימן לכל אדם שהיום שבת, ולא יבוא להשתמש עליה בדברים של איסור ... ומכיון שהאש אינה נראית כלל לעין, ואין בה חשש חיתוי, לזה נהגו להתיר. וזה עדיפא מכיסוי על הכירה על ידי טס, דשם, אף דהטס הוא סימן שהיום שבת, אבל הרי עלול שיסירו אותו מעל הכירה שלא מדעת. לא כן כאן בפלאטה, אי אפשר להוציא הכיסוי בשום אופן, ומכיון שעשויה לשם כן, הרי אין לך סימן יותר גדול מזה לזכור שהיום שבת.

ובאות ט' הסביר מדוע גם החזון איש, שאסר בכיסוי, לא היה אוסר בפלטה –

(ט) ואף למה שהבאנו שם מהחזון איש שכתב להחמיר בפתילת האש תחת הפטפוט, אף אם מעמידין פח של מתכת עליה ע"ש, שם, אף שכיסה אותה בפח של מתכת, הרי האש נראית מתחת לפטפוט, ואין זה אלא ככיסה את הקדרה, כדברי החזון איש שם, מה שאין כן בפלאטה של נידון דידן, היא עצמה סימן על השבת, מכיוון שכל עיקרה נעשית לשם כך.

הרב הדאיה הסביר שבפלטה יש שני יתרונות – 1. אין יכולת להגיע לגופי החימום, בכלל. 2. פלטה המיוחדת לשבת מזכירה שיש להזהר מהיכשל באיסורים הרבה יותר מרוב האמצעים האחרים, מכיוון שכל כולה מיוחדת ומיועדת לשבת. וכמו שציין הרב הדאיה, אכן אין כיום פקפוק על שימוש בפלטה לשבת, כמבואר לקמן.

שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קלו

על דבר השאלה בתנור חשמלי שהוא עשוי כולו ממתכת, והוא פלאטה פשוטה שבפתיחת זרם החשמל נעשה חם כבוער באש ועל זה מעמידין הקדרה ומתבשל, אם יש לזה דין גרופה וקטומה לענין ... שאין צריך לפרוס על הפלאטה כדי להפסיק בין הקדרה והפלאטה, הואיל ועיקר כח המחמם הם חוטי החשמל הנמצאים בתוך הפלאטה והם

מכוסים, או כיון שכל ההיתר בגרופה וקטומה מבואר בר"ן שהוא משום ההיכר, שעשה מעשה להיכרא, ובתנור חשמלי הרי דרכם להיות כן ולא עשה בו מעשה להיכרא.
הנה לדעתי יש לצדד להיתרא, משום דבתנור חשמלי (אם אין אפשרות להגדיל או להקטין את כח החום) לא שייך כלל חתני, ועיקר איסור ... משום גזרה שמא יחתה.

שימו לב לפער בין השאלה לבין התשובה – השאלה דנה במישור שכתבנו בשם החזון איש – גוף הפלטה חוצץ בין גופי החימום לבין התבשיל. מצד אחד, יש חציצה בין גוף החימום לבין התבשיל. מצד שני, החציצה הזו היא הפלטה עצמה, כך שלא נעשתה כאן פעולה מיוחדת שיוצרת את החציצה!
הרב פרנק השיב שאין יכולת לחתות (לשנות את מידת החום) בפלטה, ולכן הגזירה לא שייכת. (אפשר לומר שהשאלה היא – יש כאן חציצה, אז יש לבחון האם זה קטום? תשובה: זה גרוף, אין מה לחתות).

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק א סעיף כה

פלטה חשמלית המיוחדת לשבת המיועדת לשמור על חום המאכל שעליה, ואין רגילים לבשל עליה, וגם אי אפשר להגדיל את מידת החום שלה – אינה טעונה כיסוי נוסף, ומותר להחזיר עליה (והוא שימלא אחר שאר התנאים שנלמד בשיעור הבא).

שם הערה עא

שמעתי מהגרש"ז אורבך, ונימוקו עמו ... לא שייך הטעם שמא יחתה, כיוון שאין הפלטה מיועדת לבישול, אי אפשר להגדיל את מידת החום שלה.

לסיכום גדרי גריפה וקטימה שראינו עד כה –

מוסכם שקטימה היא פיזור אפר על הגחלים כדי להקטין את חומם.

הגר"מ פיינשטיין הסביר שקטימה נחשבת ככזאת רק אם היא חריגה מדרך הבישול הרגילה. נ"מ מיידית מהגדרה זו – אפילו אם הנמיך את וסת הגז לרמה הנמוכה ביותר, אין לראות בזה קטימה, מכיוון שזו הנמכה שאינה חריגה מדרך הבישול הרגיל.

הפוסקים הגדירו כמה מדרכי הקטימה המודרניים –

1. אם החשש הוא חיתוי בגחלים בכדי להגביר את האש, אם הוסת על החום הגבוה האפשרי, לכאורה הגזירה לא תחול, שהרי אין איך להגביר את האש! הגר"מ פיינשטיין דוחה את הסברא הזאת, באמירה ש'לא פלוג'.

2. כיסוי פח (בלעך) – כבר במדכי הופיע הרעיון שישים קדירה על האש, וקדירה זו תעשה את פעולת הקטימה. כף החיים והאגרות משה כתבו שכיסוי פח על הכיריים מרחיק את התבשיל מהאש, זה נחשב קטימה. החזון איש כתב שכיסוי זה הוא ככיסוי רגיל, ואין להתייחס אליו כקטימה, ומה שכתב המדכי, שקדירה מועילה, הוא מפני שמקיים שני דברים – א. שינוי משמעותי מדרך הבישול. ב. ממעט את החום. הרב ואזנר כתב על כך שאם מדובר על כיסוי שרגילים לכסות בו את האש, החזון איש צודק. אך מכיוון שהכיסוי המדובר הוא מיוחד להרחקת התבשיל מהאש בשבת, ודאי שזה נחשב דבר חריג, ויש להחשיבו כקטימה (ויתכן שחלקו בהבנת המדכי – האם הכוונה היא שהקדירה עומדת על האש ישר או הפוכה). לכן גם ה'בלעך' היה בשימוש נרחב כי היו משתמשים בו רק בשבת.

3. פלטה – הרב הדאיה כתב שתי סיבות לאסור – 1. הכנסת השקע לתקע קלה יותר מחיתוי. 2. הפלטה היא מקור החום עצמו. סברת החזון איש על כיסוי פח שייכת בפלטה עוד יותר. אך הרב הדאיה חזר בו משתי הסיבות – 1. אין גישה לגוף החימום בכלל. 2. כל כולה מיוחדת לשבת, יש הרבה פחות מקום לחשוש שייכשל. הרב פרנק הסיט את הדיון מדיון בגדרי 'קטום', ועסק בגדרי 'גרוף'. מכיוון שאין את מה לחתות, הפלטה כקטומה. הגרש"ז התיר משני הטעמים הללו – שאין דרך לשנות את מידת החום, והפלטה מיוחדת לשבת.

את השיעור פתחנו בכך שהנחת אוכל שלא היה על מקור חום מותרת רק כנגד המדורה, ואילו החזרה מותרת על הכירה עצמה, בתנאי שהיא גרופה וקטומה.

הגדרנו מה נחשב 'גרופה וקטומה', עתה נעבור להגדרת 'כנגד המדורה'.

על גבי קדירה

גם את הברייתא הבאה כבר פגשנו בעבר, בהקשר של גזירת הנחה במקום שהיד סולדת בו –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נא עמוד ב

מניחין מיחם על גבי מיחם וקדרה על גבי קדרה.

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף מ עמוד ב

ומכלל דברים אלו מותר לתת על גבי קדירה בשבת תבשיל שנתבשל מערב שבת כל צרכו כגון פאנדיש וכיוצא בהן כדי לחממן, ואפילו תהא היד סולדת בו. ואף על פי שהקדירה נתונה על גבי האש, לפי שאין דרך בישול בכך ואינו אלא כנותן בצד המיחם או כנגד המדורה והרי אין כאן משום חשש בישול.

הרשב"א פסק שכשם שמותר להניח כנגד המדורה, כך מותר להניח על גבי קדירה אחרת הנמצאת על האש.

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ג דף סט טור ג

להניח שום דבר קר שנתבשל כל צרכו על גבי מיחם שעל גבי האש –

יש מהגדולים שכתבו דדינו כמניחו כנגד המדורה, וכל דבר שמותר להניחו כנגד המדורה במקום שהיד סולדת בו, כגון יבש שכתבתי למעלה, מותר להניחו על גבי מיחם שעל גבי האש.

ויש מהם שכתבו דהוי כמניח על גבי כירה לכתחילה, ואסור, ואפילו נתבשל כל צרכו ואפילו מצטמק ורע לו ואפילו חם ונותנו שם לשמור חומו. וראשון נראה עיקר. ומכל מקום אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו אסור לדברי הכל.

רבנו ירוחם הביא מחלוקת אם הנחת קדירה על גבי קדירה המצויה על האש היא כהנחה כנגד המדורה, המותרת (אם התבשיל התבשל כל צרכו ואינו לח), כדעת הרשב"א, או כהנחה על האש עצמה ואז זה אסור. הוא עצמו נוטה להקל, כמו הרשב"א.

מה פסק השולחן ערוך? –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ח

להניח דבר קר שנתבשל כל צרכו על גבי מיחם שעל האש, יש אומרים שדינו כמניחו כנגד המדורה וכל דבר שמותר להניחו כנגד המדורה במקום שהיד סולדת בו, כגון שיבש, מותר להניחו על גבי מיחם שעל גבי האש. ויש אומרים דהוי כמניח על גבי כירה לכתחילה, ואסור אפילו אם נתבשל כל צרכו ואפילו אם מצטמק ורע לו ואפילו אם נותנו שם לשמור חומו; וראשון נראה עיקר. ומ"מ אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו, אסור לדברי הכל.

בסעיף זה מצטט המחבר את רבנו ירוחם, כולל הכרעתו. וכן בסימן רנ"ג פסק כדעת הרשב"א, שהלך בשיטתו של ר"י –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ה

מותר לתת על פי קדירת חמין בשבת תבשיל שנתבשל מערב שבת כל צרכו, כגון פאנדייש וכיוצא בהן, לחממן, לפי שאין דרך בישול בכך.

מצד שני, במקומות אחרים נשמע אחרת –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ג

המשכים בבוקר וראה שהקדיחה תבשילו, וירא פן יקדיח יותר, יכול להסיר ולהניח קדירה ישנה ריקנית על פי הכירה ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה על גבי הקדירה ריקנית.

בסעיף זה הוא פוסק כדעת המרדכי שראינו לעיל (בנושא של בלעך). המרדכי כתב שקדירה שמפסיקה בין האש והסיר הופכת את האש לגרופה וקטומה, זה מתיר החזרה בלבד, לא נתינה לכתחילה (שכפי שראינו בתחילת השיעור, מותרת רק כנגד המדורה).

יש לציין שגם בסימן שי"ח יש סעיף מפתיע –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ז

יש מפרשים דהא דשרי להניח כלי שיש בו דבר חם על גבי קדירה הטמונה, אפילו כלי התחתון על האש שרי. ויש מפרשים שאם כלי התחתון על האש, לעולם אסור.

כאן מובאת מחלוקת, שהיא לכאורה אותה המחלוקת שהביא רבינו יונה, שהשולחן ערוך הכריע בה. למה כאן השולחן ערוך לא הכריע במחלוקת?

לסיכום סעיפי השולחן ערוך –

בסימן רנ"ג סעיף ג פסק את דברי המרדכי, והתיר החזרה על גבי קדירה שעל האש. כלומר, קדירה על האש מוגדרת כגורפה וקטומה, ולכן מותר להחזיר עליה, לא לתת עליה לכתחילה. בסעיף ה' באותו סימן התיר נתינה לכתחילה על קדירה. המשמעות היא שאם יש קדירה שמפסיקה בין האש והקדירה, זה נחשב 'כנגד המדורה', ומתיר נתינה לכתחילה, ולא רק החזרה! בסימן שיח סעיף ח הביא את המחלוקת האם מותר להניח על מיחם שעל האש, והכריע להקל. מדובר בהנחה לכתחילה על מיחם שעל האש. אם כך, קדירה על האש נחשבת כנגד המדורה, ומותר לתת עליה, ולא רק להחזיר! באותו סימן, סעיף ז, הביא השולחן ערוך את המחלוקת שהביא בסעיף ח', ושם לא הכריע.

מה מסקנת השולחן ערוך להלכה?

א. דגול מרבבה – תלוי אם נעשה בדרך בישול

הר"ן על הר"ף מסכת שבת דף יט עמוד א

ואפשר גם כן דמה שאין דרכו לאפות על גבי כירה כגון פאנאדייש וכיוצא בה שמותר לחממן בשבת על גבי כירה או על גבי כיסוי של ברזל כל שהוא מצטמק ורע לו שהדבר מוכיח שאינו נעשה אלא בשביל שיתחמם.

הר"ן כתב שמותר לחמם על כירה דברים שאין דרכם לבשל על כירה. כלומר – הגדרת 'כנגד המדורה' אינה הגדרה של ריחוק מהאש, אלא הגדרה של מעשה חריג. מחממים ומבשלים אוכל בתנור או על אש. לא מבשלים 'כנגד' מדורה. הר"ן אומר שבאותה מידה, דברים שצריכים אפייה בתנור, אין איסור לחמם על כירה מכוסה, מכיוון שברור שרק מחמם, ולא אופה. וכך יישב את סתירת הסעיפים בסימן רנ"ג הדגול מרבבה (הגהותיו של הנודע ביהודה בגליון השו"ע)

דגול מרבבה, סימן רנ"ג (על המגן אברהם ס"ק לג)

גם לדעת האוסרים הסוברים דלא מהני הפסק קדירה, מכל מקום בפנאדייש מותר מטעם שכתב הר"ן, כיוון שפנאדייש הוא דבר שאין דרכו לאפותו על גבי כירה, ניכר שאינו נותנו שם אלא לחממו, ולכך לא גזרינן שמא יחתה.

ההשלכה של דברי הר"ן והדגול מרבבה היא עצומה. המשמעות היא שאם מחמם על דבר שאין דרכו לבשל כך כלל, זה ייחשב 'כנגד המדורה'. אך יש שתי בעיות עם התירוץ הזה – ראשית - הפוסקים לא הלכו בדרך זו. לדוגמא –

ביאור הלכה סימן רנג סעיף ג ד"ה * ויזהר שלא

והוא דוחק גדול, דהמחבר לא סבירא ליה כלל שיטת הר"ן לדינא

הפוסקים דחו את דברי הר"ן מההלכה, ועל כן לא יתכן שכוונת השולחן ערוך הייתה לפסוק כמותו.

שנית – גם הדגול מרבבה רק סבר שזה מיישב את הסתירה בסימן רנג. עדיין צריך ליישב את הסתירה בסימן שי"ח. לצורך זה הדגול מרבבה מפנה לדברי המגן אברהם שם –

ב. מגן אברהם – תלוי אם מדובר בתבשיל יבש או לח

מגן אברהם סימן שיח ס"ק כו

צריך עיון, למה לא הכריע הרב בית יוסף בסעיף ז' להתיר, דהא הוא בעצמו כתב כך בסימן רנ"ג סעיף ה'!³ ויש לומר – דוקא צלי מותר ליתנו לכתחילה על גבי קדירה, דעדיפה מכירה גרופה, אבל מבושל אסור ליתנו על גבי קדירה, אפילו הוא חם שאין בו משום בישול, דגזרינן שמא יתן עליו כשהוא קר, ואין מותר אלא חזרה.

המגן אברהם מבחין בין 'ליתנו לכתחילה', כלומר – להניח מאכל שלא היה על מקור חום, המותר רק ב'צלי', כלומר – מאכלים יבשים, לבין 'מבושל', דהיינו – תבשיל לח, שאסור 'ליתנו', ואין מותר אלא חזרה. כלומר, האפשרות לתת כנגד האש, או על הקדירה, היא רק במאכל יבש, בו אין איסור של בישול. בסעיפים בהם השולחן ערוך לא התיר הנחה, הוא התייחס למאכל לח.

³ תוקן לפי 'תוספת שבת'. עיין במחצית השקל סימן שיח ס"ק כו, וכן בהמשך

ברם המגן אברהם עצמו הכריע להקל בזה, שלא כדרך שביאר את השולחן ערוך –

מגן אברהם סימן שיח ס"ק כו

ומכל מקום יש להקל, דמשמע במ"מ דכיון דהקדירה מפסקת, עדיף מכירה גרופה, ושרי ליתן עליה תבשיל חם

המגן אברהם עצמו הכריע שקדירה על האש עדיפה מכירה גרופה, ונכנסת לגדר של 'כנגד המדורה', שמותר להניח עליה (אם מדובר בתבשיל לח, צריך שיהיה חם כדי שלא יהיה איסור של בישול אחר בישול! אבל ההיתר כאן במפורש מתייחס ל'נתינה', ולא להחזרה).

אם כך לפי המגן אברהם – לפי השולחן ערוך היתר נתינה לכתחילה על קדירה הוא רק למאכל יבש. מאכל לח מותר רק להחזיר על גבי קדירה. אך המגן אברהם עצמו הגדיר נתינה על הקדירה כנתינה 'כנגד המדורה', ולכן היתר לתת שם לכתחילה (בתנאי שלא יהיה בישול אחר בישול!).

וכך נראה שהכריע להלכה הרב דוד אורטינברג (תאריך לידתו אינו ידוע, נפטר בתר"ע, מו"צ העיר ברדיטשב, מגדולי חסידות בויאן) -

תהלה לדוד סימן רנג אות יח

מבואר, דאפילו קדירה ריקנית לא בעי תנאיי חזרה, וכן על גבי מעזיבה שלנו

המגן אברהם הדגיש את הסתירה-לכאורה בין סעיפים ז ו-ח'. יש לציין שרוב הפוסקים פחות "התרגשו" מזה-

שער הציון סימן שיח ס"ק פג

עיין במגן אברהם שרוצה מתחלה לחלק ביניהם, דמה שכתב המחבר דראשון נראה עיקר הוא רק ביבש ולא בלח וחם, ולכך לא הכריע בסעיף ז', אבל האליה רבה וכן בספר מאמר מרדכי וכן הגר"א בביאורו, דעתם בפשיטות דענין אחד הוא, והכרעת השולחן ערוך בסעיף ח קאי גם על סעיף ז'

רוב הפוסקים הבינו שאין סתירה בין סעיפים ז ו-ח'. השולחן ערוך הביא בשניהם את המחלוקת, ובאחד מהם כתב מהי ההכרעה להלכה. זו איננה סתירה.

ג. פרי מגדים – תלוי אם הקדירה מלאה או ריקה

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן רנג

כשמושיב על גבי קדירה שיש תבשיל בתוכה ותחתיה אש, ונותן על גבי קדירה פנאדי"ש צונן שהוסר מערב שבת, אף על גב דהוה לכתחילה, אין זה דרך בישול, ולא גזור כהאי גוונא, ומותר אף לכתחילה. ובסעיף ג, להושיב על גבי קדירה ריקנית שנותן עתה, ואף היה שם מאתמול מכל מקום כיון שריקנית היא, לא הוה רק ככירה גרופה וקטומה, מכל מקום לכתחילה אסור, כיון שריקנית היא.

הפרי מגדים הגדיר – קדירה ריקה נחשבת כקטימה (כמו מכסה מתכתי), ולכן מותר להחזיר עליה אבל לא לתת לכתחילה. ואילו קדירה מלאה זו הרחקה מוגדרת מהאש, ואין דרך בישול בכך (ויתכן שיש גם סברא בכך שהאוכל מחמם את התבשיל, ולא האש), ולכן הנחה על קדירה מלאה נחשבת הנחה 'כנגד המדורה', ומותרת.

וכדבריו פסק ה'תוספת שבת' (סימן רנ"ג ס"ק מב) וכן פסק המשנה ברורה -

ביאור הלכה סימן רנג סעיף ג ד"ה *ויזהר

מצאתי בפרי מגדים שיישב זו הקושיא בטוב טעם, והוא דבסעיף ה' שאירי בעומדת על גבי קדרת חמין או תבשיל, לא נחשב כלל כעומד על גבי כירה, ולהכי מותר אף ליתן לכתחילה בשבת. מה שאין כן בענייננו, שהקדרה ריקנית ועומדת רק לסתום את חום הכירה שלא יהיה כל כך חום, נעשית הכירה על ידי זה רק כשאר כירה גרופה וקטומה, דאסור ליתן עליה בשבת תבשיל לכתחילה. ובאמת אם היה עומד שם מבעוד יום קדרה שיש בה תבשיל, היה מותר ליתן עליה לכולי עלמא קדרה זו אף בשבת לכתחילה.

השלכת המחלוקת הזאת לדין פלטה

שו"ת אור לציון חלק ב - הערות פרק ל - דיני בישול בשבת – הערה יג

פלטה ומכסה פח דינם כגרוף וקטום ... ולא שייך בהם שמא יחתה. מכל מקום יש חשש מיחזי כמבשל גם בפלטה ובמכסה פח, כיון שדרך לבשל כך בחול, ויש לחוש לדעת הרשב"א, ואין ליתן שם שום מאכל בשבת.

הרב אבא שאול הסביר שיש להגדיר פלטה עם מכסה פח כאש גרופה וקטומה. לכן מותר להחזיר אליה, אך אסור לתת עליה לכתחילה. הטעם הוא שגזירת מיחזי כמבשל חמורה בנתינה לכתחילה, ולכן ניתן להקל רק אם זה 'כנגד המדורה' באופן מובהק.

שו"ת יחווה דעת חלק ב סימן מה

המניח על גבי פלאטה חשמלית, דומה למניח על גבי קדרה ריקנית.

זו הנחת המוצא, המסתברת מאוד, של הרב עובדיה. ממילא הוא מסיק –

כתב הפרי מגדים (את התירוץ שהבאנו לעיל) הסכים לזה במשנה ברורה בביאור הלכה ולפי זה יש לאסור.

מכיוון שהפרי מגדים והמשנה ברורה הכריעו שאסור להניח על קדירה ריקה, אין היתר להניח ישירות על פלטה.

אולם המגן אברהם, מחלק בזה בין תבשיל לח ... לתבשיל יבש אפילו צונן, מותר להניחו בשבת על גבי קדרה (אפילו ריקנית) ... (וכאן הביא הרב עובדיה עוד כמה מהפוסקים שנקטו כדבריו) ולפי זה מותר להניח בשבת תבשיל יבש על פלאטה חשמלית, הואיל והפח של הפלאטה מפסיק בין חוטי החשמל לקדרת התבשיל שהוא יבש.

כלומר, הפלטה היא כקדירה ריקה.

לפי הפוסקים כפרי מגדים, הפלטה היא גרופה וקטומה, אך לא 'כנגד האש', ולכן אסור להניח עליה לכתחילה, אלא רק להחזיר אליה.

לפי הפוסקים כמגן אברהם, הפלטה מוגדרת כ'כנגד האש', אך ההיתר נסוב רק על אוכל יבש. אם כן, יהיה מותר להניח על הפלטה אוכל שמוגדר כיבש.

(נזכיר שלפי פסיקת הרב עובדיה, כל דבר שרובו יבש נחשב יבש).

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק א סעיף ח

פלטה חשמלית מיוחדת לשבת אין לתת עליה לכתחילה בשבת קדירה שיש בה תבשיל, אפילו הוא מבושל כל צרכו, אפילו אם כוונתו רק להפיג צינתו

אך בהמשך השש"כ מביא קולא גם לסוברים כפרי מגדים -

שם סעיף לו

מותר להניח על גבי קדירה שעל האש

שם סעיף לח

יניח על גבי קדירה אחרת העומדת גם היא על האש ובתוכה תבשיל. אין לו קדירה כזו, יניח, אפילו בשבת, קדירה ריקנית על גבי האש, ויניח את הקדירה עליה.

שם הערה קיב

שמעתי מפי חכם אחד (בספר ארחות שבת (פרק ב הערה קיג) כתוב שהכוונה היא לגרשי"ז), דמשמע דדווקא אם הקדירה הריקנית כבר עמדה מקודם על גבי הכירה כדי לסתום את פי התנור שלא יהיה כל כך חם, אז יש לה דין גרופה וקטומה (כדברי הפרי מגדים), אבל אם מעמיד את הקדירה כדי לשנות מדרך בישול- עדיף טפי, ושרי אף שהקדירה ריקנית

כלומר, דברי הפרי מגדים, שקדירה ריקה הופכת את האש לגרופה וקטומה, ו'כנגד המדורה' יהיה רק אם הקדירה מלאה, הוא רק באופן שתיאר המרדכי – שהקדירה הונחה כדי להרחיק את התבשיל מהאש (כמו שראינו את דברי המרדכי בדיון על הבלעך, לעיל). אך אם הניח קדירה על הפלאטה במיוחד כדי לשנות מדרך הבישול – זה כבר ייחשב 'כנגד המדורה', ויהיה מותר להניח שם מאכלים לכתחילה.

וכך גם בהערות לספר 'שבט הלוי' כתב להקל בקדרה על גבי 'בלעך', וצירף את שיטת התהלה לדוד, שפסק כמגן אברהם, שהבאנו לעיל -

ת שבט הלוי חלק א נספח (סימן צא)

כשפח גדול על גבי כירה, ומשים עוד קדרה ריקנית לתוך הפח, דנראה דמותר, דהוא דבר מופסק מעל גבי כירה, והוא דומה לקדרה מלאה על גבי תנור, שמותר לתת עליה דבר שנתבשל כבר, כמבואר סימן שי"ח. ושוב ראיתי בספר תהלה לדוד סימן רנ"ג מצדד להקל אפילו בקדירה ריקנית בלבד על גבי כירה, אפילו בלא תנאי חזרה

מהגמרא במסכת שבת (מ): למדו הראשונים שאסור שגם אם אין איסור בישול, אסור להניח אוכל על האש, אלא רק כנגד המדורה! הראשונים הסבירו את האיסור בשתי דרכים – רשב"א – מיחזי כמבשל. רא"ש – חשש שמא יחתה בגחלים. במשנה (לו ע"ב) דעת בית הלל שמותר להחזיר תבשיל על כירה גרופה וקטומה. משני ההסברים עולה שמותר להחזיר תבשיל חם לכירה גרופה או קטומה. ומותר להניח תבשיל שאינו חם כנגד המדורה, אך לא על הכירה. חשוב לציין שעמדנו עד כה על שני תנאים – 1. שלא יעבור על איסור בישול. 2. שלא יניח ישירות על כירה. יש תנאים נוספים בדין החזרה, עליהם נעמוד בשיעור הבא. בשיעור זה עסקנו רק בשתי ההגדרות הללו – גריפה וקטימה, וכנגד המדורה!

גדרי 'גריפה וקטימה'

מוסכם שקטימה היא פיזור אפר על האש כדי להנמיך את עוצמתה. הגר"מ פיינשטיין הסביר שקטימה נחשבת ככזאת רק אם היא חריגה מדרך הבישול הרגילה. נפקא מינה ישירה מזה – הנמכת וסת הגז בכיריים שלנו לא תיחשב קטימה, מכיוון שהנמכה שכזו היא דרך בישול יומיומית. הפוסקים הגדירו כמה מדרכי הקטימה המודרניים –

א. אם החשש הוא חיתוי בגחלים בכדי להגביר את האש, אם הוסת על החום הגבוה האפשרי, לכאורה הגזירה לא תחול, שהרי אין איך להגביר את האש! הגר"מ פיינשטיין דוחה את הסברא הזאת, באמירה ש'לא פלוג'.

ב. כיסוי ברזל – כף החיים והרב פיינשטיין כתבו שכיסוי ברזל על הכיריים מרחיק את התבשיל מהאש, וזה נחשב קטימה. החזון איש כתב שכיסוי זה הוא ככיסוי רגיל, ואין להתייחס אליו כקטימה. הרב וזנר כתב על כך שאם מדובר על כיסוי שרגילים לכסות בו את האש, החזון איש צודק. אך מכיוון שהכיסוי המדובר הוא מיוחד להרחקת התבשיל מהאש בשבת, ודאי שזה נחשב דבר חריג, ויש להחשיבו כקטימה.

ג. פלטה – הרב הדאיה כתב שתי סיבות לאסור – 1. הכנסת השקע לתקע קלה יותר מחיתוי. 2. הפלטה היא מקור החום עצמו. סברת החזון איש על כיסוי ברזל שייכת בפלטה עוד יותר. אך הרב הדאיה חזר בו משתי הסיבות – 1. אין גישה לגוף החימום בכלל. 2. כל כולה מיוחדת לשבת, לכן יש הרבה פחות מקום לחשוש שייכשל. הרב פרנק הסיט את הדיון מדיון בגדרי 'קטום', ועסק בגדרי 'גרופ'. מכיוון שאין את מה לחתות, הפלטה כקטומה. הגרש"ז התיר משני הטעמים הללו – שאין דרך לשנות את מידת החום, והפלטה מיוחדת לשבת.

גדרי 'כנגד המדורה' - על גבי קדירה

במסכת שבת (נא ע"ב) הובאה ברייתא שהתירה הנחת מיחם על גבי מיחם וקדירה על גבי קדירה. הרשב"א פסק שאפילו אם מניח את הקדירה הקרה על קדירה חמה שעל האש, זה נחשב 'כנגד המדורה'. רבנו ירוחם הביא מחלוקת בעניין. בשולחן ערוך סימן שי"ח סעיף ה הביא את המחלוקת, והתיר כדברי הרשב"א. בסימן רנ"ג, כתב דין דומה. לעומת זאת, בסימן שיח סעיף ז הביא מחלוקת שנראית מקבילה, ולא הכריע. גם בסימן רנ"ג סעיף ג' התיר החזרה על קדירה ריקה, ומשמע שנתנה לכתחילה אסורה בכהאי גוונא!

למדנו שלושה תירוצים –

- א. – על סמך דברי הר"ן, שכתב שגדר 'כנגד המדורה' הוא שלא במקום שבו רגילים לבשל את המאכל הזה, ביאר שבסימן רנ"ג מדובר על שני תבשילים שונים – האחד, דרכו להיות מונח באופן זה, ולכן מותר רק להחזיר, אך לא להניח, ואילו השני – אין דרכו, ולכן מותר גם להחזיר.
דבריו יישבו את הסתירה בסימן רנ"ג, העוסקים באוכל מסוים. אך צריך ליישב את סימן שי"ח. לצורך זה הפנה הדגול מרבבה לדברי המגן אברהם –
- ב. – מאכל יבש – מותר להניח על הקדירה. מאכל לח – מותר רק להחזיר על גבי קדירה, לא להניח.
ג. – קדירה מלאה נחשבת כקטימה, ולכן עליה מותר להחזיר. קדירה מלאה נחשבת 'כנגד המדורה', ועליה מותר להניח. כדבריו פסק המשנה ברורה בביאור הלכה.
- הרב עובדיה הגדיר את הפלטה כאש שיש קדירה ריקה המפרידה בינו לבין האוכל. לכן כתב – הפוסקים כפרי מגדים יגדירו את הפלטה כקטומה, ולכן יתירו החזרה, ולא הנחה.
הפוסקים כמגן אברהם (לדוגמא – הרב עובדיה עצמו) יגדירו את הפלטה כ'כנגד האש', ויתירו הנחה עליה לכתחילה.
בשם הגרש"ז הובא שגם הפרי מגדים התייחס למקרה של המרדכי, ובמצב כזה, שיש אש שאינה גו"ק, ועתה מניח עליה כלי כדי להרחיק את המאכל מהאש – מותר להחזיר עליה, וזה נחשב גריפה וקטימה בלבד. אך פלאטה היא כבר גו"ק, ואם מניח עליה כלי כדי שלא יהיה 'מיחזי', זה נחשב כבר 'כנגד המדורה', ומותר להניח עליה לכתחילה.

לאחר שבשיעורים הקודמים הגדרנו איזה מאכלים מותר לחמם בשבת מצד איסור בישול, בשיעור זה התחלנו לעסוק בגזירות חז"ל, שאסרו הנחה אלא כנגד המדורה, והחזרה, רק על גבי כירה גרופה וקטומה. בשיעור הבא נשלים את יתר התנאים שתיקנו חז"ל להתיר החזרה.